

درس هفتم

ایران در دوره حکومت رضاشاه

کودتای سیاه

➤ **اهداف انگلستان از کودتای ۱۲۹۹:** دولت انگلستان برای دستیابی به اهداف خود، درصدد تغییر حکومت ایران برآمد؛ به این منظور، برنامه کودتا طرح ریزی و اجرای آن به سفارت انگلیس و نیروهای انگلیسی مستقر در ایران واگذار شد.

➤ **عناصر کودتای ۱۲۹۹:** آبرون ساید، فرمانده نظامی نیروهای انگلیسی در ایران، به جست و جو در میان نیروهای قزاق پرداخت و به کمک سید ضیاءالدین طباطبایی که از سیاستمداران وابسته به انگلستان بود، یکی از فرماندهان نظامی به نام رضاخان را برای این منظور، مناسب تشخیص داد.

➤ **چگونگی انجام کودتای سیاه:** آبرون ساید در قزوین با رضاخان ملاقات کرد و با توجه به اطلاعاتی که سید ضیاءالدین درباره او جمع آوری کرده بود، توانست وی را با اهداف خود هماهنگ کند. آیفون ساید بعد از آماده کردن رضاخان برای انجام کودتا، به تهران آمد و به احمدشاه چنین القا کرد که حرکت نظامی رضاخان به سوی تهران، برای حفظ کشور و سلطنت ضروری است. با آماده شدن شرایط، قوای قزاق در بامداد روز سوم اسفند ۱۲۹۹ وارد تهران شدند و بی آنکه با مقاومت جدی روبرو شوند، نقاط حساس پایتخت را تسخیر کردند.

➤ رضاخان که مهره نظامی کودتا بود، به عنوان فرمانده ارتش، لقب «سردار سپه» گرفت. به فاصله کوتاهی، سید ضیاء (مهره سیاسی کودتا) استعفا کرد و به اروپا رفت؛ اما رضاخان (مهره نظامی کودتا) در مقام وزیر جنگ روزبه روز بر قدرت و نفوذ خود افزود.

رضاخان از نخست وزیر تا پادشاهی

➤ **چگونگی تثبیت قدرت رضاخان:** رضاخان در سمت وزارت جنگ از سال ۱۳۰۰ تا ۱۳۰۲ ش، با دسیسه چینی و حمایت انگلستان، موقعیت خود را تثبیت کرد. سرانجام، شاه قاجار و مجلس به ناچار به نخست وزیر او رضایت دادند.

➤ **اقدام رضاخان برای رسیدن به قدرت:** ابتدا پیشنهاد کرد به جای حکومت سلطنتی، نظام «جمهوری» در کشور برقرار شود.

➤ **مهم ترین مخالف جمهوری خواهی رضاخان و علت و نتیجه مخالفت او:** کسانی نظیر آیت الله مدرس، با شناختی که از رضاخان داشتند، این کار را ابزاری برای رسیدن او به قدرت می دانستند و با آن به مخالفت پرداختند و مردم را به حرکت بر ضد این پیشنهاد تشویق کردند؛ به طوری که رضاخان، سرانجام حرف خود را پس گرفت.

➤ **اقدامات رضاخان برای حذف احمدشاه از صحنه سیاسی ایران:** رضاخان در غیاب شاه که در اروپا به سر می برد، روزبه روز موقعیت خود را بیشتر تحکیم می کرد و درعین حال، می کوشید تا با تبلیغاتی گسترده علیه احمدشاه، او را نسبت به سرنوشت مملکت بی اعتنا نشان دهد.

➤ **اقدام انگلستان در مقابل تصمیم احمدشاه مبنی بر بازگشت به ایران:** احمدشاه پس از مدتی، تصمیم به بازگشت به ایران و حفظ سلطنت گرفت. انگلیسی ها وقتی که از تصمیم شاه برای عزیمت به ایران مطلع شدند، نزد او رفتند و ضمن مبالغه گویی در اوضاع آشفته ایران، صلاح او را در این دانستند که مدتی از رفتن به ایران چشم بپوشد تا رضاخان بتواند امنیت لازم را برای حضورش در کشور فراهم آورد.

➤ **چگونگی افزایش محبوبیت رضاشاه:** ۱- سرکوبی شورش خزل و بعضی شورش های پراکنده دیگر ۲- امنیتی که رضاخان به وجود آورده بود، ۳- تبلیغات طرفداران رضاخان

به سلطنت رسیدن رضاخان

➤ **چگونگی به سلطنت رسیدن رضاشاه:** پس از آنکه عمال انگلیس اذهان عموم مردم را به سود رضاخان آماده کردند، سرانجام ارسال ۱۳۰۴ ش، ماده واحده ای به صورت طرح در مجلس شورای ملی مطرح شد که در آن، خلع قاجاریه از سلطنت و سپردن حکومت موقت به رضاخان خواسته شده بود.

➤ در این ماده واحده، پیش بینی شده بود که پس از خلع قاجاریه، مجلس مؤسسان برای تغییر چند ماده از قانون اساسی تشکیل خواهد شد و تکلیف قطعی سلطنت را تعیین خواهد کرد.

➤ جز چهار تن از نمایندگان مجلس از جمله آیت الله مدرس و دکتر مصدق سایر نمایندگان به این طرح رأی مثبت دادند.

➤ با حمایت همه جانبه ای که از سوی دولت های بزرگ خارجی به عمل آمد، انتخابات مجلس فرمایشی مؤسسان برگزار شد. در آذر سال ۱۳۰۴ مجلس مؤسسان با نطق رضاخان افتتاح شد و پس از شش روز بحث و گفت و گو، رضاخان را به پادشاهی ایران انتخاب و سلطنت را در خانواده او موروثی اعلام کرد.

جزوه تاریخ (۳) ایران و جهان معاصر سال دوازدهم انسانی مؤلف بهرام شفیع سرگروه تاریخ منطقه آبپخش

ماهیت برخی از اصلاحات و اقدامات رضاشاه

- آغاز سلطنت پهلوی، در واقع فصل جدیدی از تاریخ ایران است که هم‌زمان با آن، دوره نوینی از غارت کشور ما به دست بیگانگان آغاز می‌شود که به «استعمار نو» شهرت دارد.
 - **اصلاحات و اقدامات رضاشاه در دوران سلطنت:** ۱- بازگشت به حکومت استبدادی ۲- ایجاد ارتش منظم ۳- احداث خط آهن سراسری ۴- اسکان عشایر ۵- یک‌شکل کردن لباس‌ها و کشف حجاب.
 - **ویژگی‌های حکومت استبدادی رضاشاه:** وی از همان ابتدای کار، به حذف شخصیت‌های آزادی‌خواه، مستقل و مخالف بانفوذ بیگانگان اقدام کرد و شیوه حکومت استبدادی و رأی فردی را پیش گرفت. او به مجلس قانون‌گذاری و قانون اهمیت نمی‌داد و تصمیمات فردی خود را به اجرا درمی‌آورد.
 - **اهداف رضاشاه از ایجاد ارتش منظم:** ۱- تمرکز قدرت سیاسی در کشور ۲- سرکوب قیام‌های مردمی ۳- تأمین‌کننده اهداف نظامی انگلستان.
 - **اقدامات رضاشاه در زمینه‌ی ایجاد ارتش منظم:** ۱- به وجود آوردن نیروهای سه‌گانه ارتش ۲- نو کردن ارتش ۳- تصویب قانون نظام‌وظیفه عمومی در سال ۱۳۰۴ ش.
 - از جمله اقدامات رضاشاه، احداث راه آهنی بود که بندر ترکمن را به بندر شاهپور متصل می‌کرد.
 - **هدف رضاشاه از ایجاد خط آهن سراسری:** هدف آن ایجاد راهی سراسری برای انتقال سریع نیروهای انگلیسی از جنوب به شمال بود. در صورت پیشروی روس‌ها، انگلیسی‌ها با استفاده از این راه می‌توانستند نیروهای خود را به سرعت به شمال بفرستند و مانع نفوذ آن‌ها به هندوستان شوند.
 - در جنگ جهانی دوم راه آهن سراسری ایران به مهم‌ترین عامل ارتباطی نیروهای متفقین مبدل شد.
 - **هدف و نتایج اسکان عشایر:** هدف آن، مهار کردن نیروی رزمی عشایر بود. این اقدام، از رونق دامداری کشور کاست و باعث شد که کشور ما از نظر دامی به بیگانه نیازمند شود.
 - **کشف حجاب و عکس‌العمل مردم در مقابل آن:** رضاشاه به نام تمدن و تجدد و مبارزه با کهنه‌پرستی، به یک‌شکل کردن لباس‌ها و نیز برداشتن حجاب بانوان اقدام کرد؛ اما مردم مسلمان ایران در برابر این اقدامات دست به مقاومت زدند که از آن جمله باید از قیام مردم مسلمان مشهد در مسجد گوهرشاد نام برد که در جریان آن، عده زیادی کشته و مجروح شدند.
 - **مبارزه رضاشاه با سنت‌های اسلامی:** رضاشاه که تصور می‌کرد مهم‌ترین راه پیشرفت و توسعه کشور تقلید از غرب و اشاعه فرهنگ غربی است، پس از مسافرت به ترکیه و آشنایی با آتاترک، رئیس‌جمهور آن کشور، به تقلید از او به مبارزه با همه سنت‌های اسلامی پرداخت. او در این راه حتی مأموران مخصوص در کوچه و خیابان شهر گماشت که وظیفه داشتند به زور چادر را از سرزنان بکشند.
 - **اقدامات رضاشاه برای تضعیف روحانیت:** ۱- روحانیون نیز لباس‌های مخصوص خود را کنار بگذارند. ۲- به دستور وی، دفترخانه‌های شرعی تعطیل شدند ۳- دخالت روحانیون در مسائل اجتماعی اکیداً ممنوع اعلام شد. ۴- عزاداری سیدالشهدا قَدغن شد ۵- از انجام پذیرفتن بسیاری از آداب مذهبی به شدت جلوگیری به عمل آمد.
- ### شهادت مدرس
- مدرس، روحانی مبارز و خستگی‌ناپذیری که آرزویش نجات ایران از چنگال استبداد و استعمار بود، در دوران نخست‌وزیری رضاخان و پس از به سلطنت رسیدن او، یگانه دشمن سرسخت و جدی وی به شمار می‌رفت.
 - **علل مخالفت (تبعید و قتل) مدرس:** وجود مدرس در تهران خطری جدی برای ادامه حکومت رضاشاه به حساب می‌آمد. از سوی دیگر، رضاشاه می‌دانست که نمی‌تواند مدرس را مانند دیگر مخالفان، بدون توجه به عکس‌العمل مردم به راحتی از بین ببرد.
 - **چگونگی تبعید و شهادت مدرس:** در مهرماه ۱۳۰۷ مأموران شهربانی به منزل این روحانی و الامقام هجوم بردند و او را به خواف تبعید کردند. مدرس سال‌ها در خواف زندانی بود. سرانجام پس از فراهم شدن زمینه، وی را از خواف به کاشمر بردند و پس از مدت کوتاهی، در ۱۰ آذر ۱۳۱۶ او را در همان‌جا مسموم کردند و به شهادت رساندند.

رضاشاه و سیاست گرایش به آلمان

➤ اهداف انگلستان از کمک به آلمان پس از جنگ جهانی اول: هم‌زمان با آغاز سلطنت رضاشاه، انگلیسی‌ها تصمیم گرفتند با تقویت کشور آلمان که همچنان گرفتار مصائب جنگ جهانی اول بود، کمی از مشکلات اقتصادی کشور یادشده بکاهند و با این همکاری، مانع از افتادن آلمانی‌ها به دام کمونیسم شوند.

➤ علت گشودن درهای کشور ایران به روی سرمایه‌های آلمانی: از نظر انگلیسی‌ها، در آن شرایط، بهترین راه مساعدت به آلمان این بود که سیاستمداران انگلیسی به رؤسای کشورهای تحت سلطه خویش دستور دهند تا امکان فعالیت‌های تجاری و صنعتی آلمان را در این کشورها فراهم سازند؛ به همین دلیل، رضاشاه درهای کشور ایران را به روی سرمایه‌های آلمانی گشود.

کانال تخصصی تاریخ من @tarikheman3